

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК: 32.019.5

Дорошенко С. І.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ В ІСТОРІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Характеризуючи головні етапи і напрями розвитку дослідження провідних політичних ідеологій у Франції, автор демонструє особливості впливу політичного і соціального процесу на формування французької політичної думки і засвідчує, що ідеологічний плюралізму політичній сфері є підставою плюралізму не лише теоретико-методологічних підходів до вивчення політичних ідей, а й джерел їх дослідження.

Питання історії політичної думки стали предметом інтенсивних досліджень французьких суспільствознавців із середини ХХ ст. Утім перший вагомий доробок у цій царині з'явився ще наприкінці ХІХ ст. [1], і, як стверджує К. Ісмаль, «усі політичні ідеї сучасної Франції народились у ХІХ ст.» [2].

Формування, зміст і суспільне значення ідей «правого» спрямування найперше зацікавили А. Тібодє [3], який проаналізував праці авторів, віднесених до числа представників політичного «традиціоналізму», «індустріалізму», лібералізму. Інший дослідник, А. Зігфрід, у міжвоєнний період принципово розглянув значно ширше коло ідейних складників французької політики. З тривогою зазначаючи, що такі політичні філософи ХVІІІ ст., як Ш. Монтеск'є і Ж. Ж. Руссо, в програмах класичних університетів Франції представлені лише як майстри художнього слова, він прагнув піднести історію політичної думки до рівня обов'язкової навчальної дисципліни.

В одній із своїх найбільш відомих праць «Картина партій у Франції» (Париж, 1930) А. Зігфрід обґрунтував обставини, що принципово уможливають ідейно-політичний плюралізм у суспільстві. До них належить розвиток важкої промисловості, що з'явилася у другій половині ХІХ ст., населення міст, яке пам'ятає й цінує ідеї революційних подій 1848 р., соціалісти, зусиллям яких у парламенті Третью республіки вдало-

ся створити умови для політичного розв'язання соціального (робітничого) питання в останній декаді ХІХ ст. Ідейними джерелами змісту головних політичних концепцій модерної доби А. Зігфрід називає соціальну доктрину римо-католицької церкви («соціальний католицизм») та, з другого боку, революційний анархізм і соціалістичний інтернаціоналізм. Комплекс, історичне поєднання цих чинників зробили можливим формування у Франції політично стабільного суспільства. Французи, «залишаючись цілком глухими до окремих соціальних ідей, спрямованих на оновлення європейського суспільства, - фемінізму, соціальної гігієни, державного протекціонізму», водночас демонструють здатність адаптуватися до принципових ідеологічних механізмів формування сучасної цивілізації, що «негативно» визначають кордони їхньої нової імперії і сприяють утворенню та функціонуванню в загальнонаціональному вимірі «численної, слабо організованої, але дієздатної партії демократії» [4].

Інший вчений, Ж. Ж. Шевальє, викладаючи впродовж 1943-1965 рр. у Вищій школі політичних наук (Париж) курс з історії політичних ідеологій, цілеспрямовано вивчав питання розвитку абсолютизму в державах Європи, поширення в країнах Старого світу антимонархічних суспільно-політичних течій, впливу ідей Французької революції на європейське суспільство, виник-

нення і поширення соціалістичної й націоналістичної ідеологій [5]. Не ставлячи собі за мету детально викласти генезис і зміст кожної ідеї чи політичної доктрини, Шевальє прагнув підвести майбутніх урядовців і політичних діячів різного рівня до усвідомлення значення головних суспільних цінностей, які впродовж двохсот років хвилюють людство і розв'язання яких вимагає від влади виходу за рамки епохи [6].

Продовженню і розвитку традиції фундаментального історико-філософського аналізу сучасних суспільних процесів сприяло формування у Франції політичної науки як самостійної галузі знання. Важливими етапами у цьому процесі були самовизначення політичної (ідентифікація об'єкта, предмета, методологічних основ, категорій, структури, функцій тощо) та вихід за межі юридичної науки. За короткий час було створено мережу науково-дослідних і освітніх центрів («інститутів політичних наук»). Від 1945 р. їх було відкрито в університетах Парижа, Страсбурга, Бордо, Гренобля, Ліона, Тулузи, Алжиру. Організовано видання спеціального галузевого журналу *«Révue Française de science politique»* (1951), інших періодичних видань, численних монографій.

У повоєнний час політичні ідеології у Франції вивчалися за такими напрямками: 1) опрацювання творчої спадщини того чи іншого політичного мислителя; 2) комплексне вивчення окремої ідейно-теоретичної концепції; 3) висвітлення якогось конкретного аспекту політичного вчення. Серед досягнень першого напрямку відзначимо дослідження інтелектуального доробку провідних діячів французького лібералізму [7], французького консерватизму [8], французького націоналізму [9], французького соціалізму [10].

У межах другого напрямку насамперед назвемо П. Беніну [11], який крізь призму творів окремих представників провідних політичних ідеологій XIX ст. визначив тенденції розвитку політичного мислення у Франції. Істотний внесок в опрацювання проблеми зробили також автори фундаментальних [12], загальних [13] і спеціальних [14] досліджень політики.

У 80-ті роки, відзначені «відродженням», «другою молодістю» ліберального світогляду, побачили світ роботи Л. Жирара [15] й А. Жардена [16], які розкривають зміст цієї ідеологічної течії у період до початку Третьої республіки, коли не припинялося відкрите протистояння лібералізму та консерватизму.

Третій напрям формують праці авторів, які, досліджуючи фундаментальні проблеми політи-

ки, не обходять історичні аспекти розвитку кожної окремої ідеології. Це перш за все праця відомого французького філософа й соціолога Р. Арона «Мир і війна між націями» [17], в якій досліджено деякі чинники ідеологічного характеру, що можуть виявитися приводом для виникнення війни. Це також публікація П. Кабанеля [18], в якій у контексті історичного розвитку ідеології націоналізму в Європі викладені окремі аспекти французького націоналізму XIX ст.

Початок 80-х років XX ст. був рубіжним етапом у розвитку досліджень історії політичних ідеологій у Франції. У цей час виникла і заявила про себе нова наукова школа, яка взялася за значно ширше вивчення предмета, що було зумовлено масштабними соціальними процесами, подібними до революційних. Серед їх чинників називають бурхливе економічне зростання, підвищення рівня освіченості громадян, поширення аудіо-візуального впливу на життя людей. За цих обставин найбільш поширені й активні політичні ідеології у Франції - марксизм та лібералізм - виявилися неспроможними забезпечити експлікацію суспільних процесів, а їх речники не змогли запропонувати якогось універсального підходу для розв'язання важливих суспільних проблем і шораз більше підпадали під вплив пристрасті, а не раціонального мислення. За цих умов суспільна єдність, на думку Валері Жіскар д'Естена, зберігається у Франції не завдяки множині політичних ідей, а внаслідок традиційно прихильного ставлення населення до правосуддя (усуває бідність, значно звужує можливості зростання привілеїв, виступає проти всіх проявів соціальної дискримінації) і солідарності (визначає поважне ставлення громадян до норми закону та терпимість до іншої людини) [19].

Це, здавалося б, свідчить, що у суспільстві визначений зміст універсальних цінностей, спрямованих на «центр» спектра політичних ідей. Втім залишається актуальним і традиційний (започаткований у XVIII ст.) поділ політичних ідеологій на «праві» та «ліві». Мільйони виборців позитивно сприймають цей бінарний поділ як простий і звичний, ніким конкретно не придуманий. Принципове розгалуження потоку політичних ідеологій на два «рукави» є функціонально важливим, хоча й дискусійним з погляду категоріального апарату науки [20].

У цей період з ініціативи Рене Ремона - голови Французької асоціації політичних наук - виникла й діяла група науковців, які в колективній монографії «Щодо політичної історії» (Париж, 1988) виклали свою концепцію щодо мето-

дології дослідження політичних поглядів. Автори, обстоюючи думку, що політичні погляди мають не лише філософи і теоретики, а й представники простого народу, звертали увагу на те, що величезна кількість матеріалів - як-от політичні кліше, загальновідомі ідеї, пересуди, колективні вірування, міфи, гасла, слова команди, ледь сформульовані переконання, успадковані від попередніх поколінь і залишені у пам'яті нащадків - не потрапляють до кола уваги дослідників історії політичної думки. Натомість звичайні, рядові французи, засвоївши в школі спрощений виклад ідей визначних політичних діячів, з часом залучаються до потокової рутинної діяльності політичних об'єднань, читають щоденну пресу, слухають пісень, виступають на з'їздах, бенкетах, складають тексти промов, резолюцій зборів, звернень, створюючи таким чином новітні символічні звукові й художні політичні образи.

З огляду на це новому поколінню політологів, яке намагається адекватно аналізувати проблеми суспільного життя, пропонується зійти з Олімпу так званих «великих творів» і повернутися обличчям до джерел, близьких і цікавих широкому загалові, - альманахів, пісень, водевілів, масових періодичних видань. З початку XIX ст. пильне око державної цензури їх оминало і вони набували популярності, стаючи елементом політичної культури різних соціальних верств: від постійних гостей світських салонів до щоденних відвідувачів ресторанчиків передмістя.

Ця позиція дослідників дозволила побачити «сліди політичних ідей у всіх частинах суспільства», познайомитися з мислителями так званого «другого плану» (відомими журналістами, романістами, письменниками-фантастами), твори яких були досить популярними і виходили масовими накладками, а також з авторами, що їх перед тим обминали як не варті уваги (дописувачами до маловідомих газет, авторами текстів пісень і водевілів) [21]. Першими до подібних джерел звернулися у своїх дисертаційних дослідженнях Р. Ремон [22] і Ж. Тушар [23].

Огляд праць представників «нової хвилі» французьких істориків політичної думки, дотичних до першого напрямку обраної класифікаційної шкали (творча спадщина певного політичного мислителя), дозволяє констатувати подолання ситуації, коли в колі інтересу дослідників перебувають лише постаті мислителів найбільшого масштабу [24]. Своєрідним відкриттям, зробленим внаслідок залучення нової і значно ширшої джерельної бази, стали, зокрема, Ф. Пеллутье - учасник та ідейний натхненник

революційно-синдикалістського руху в паризькому регіоні [25] і журналіст Е. Дрюмон [26]. Хоча залишається ще чимало «білих плям» у вивченні проблеми, на чому наголосив Р. Ремон [27], це лише сприяє пошуків у цьому напрямі.

Другий напрям (висвітлення змісту якоїсь окремої політичної ідеології) значною мірою збагатили масштабні дослідження французького монархізму, що розвивалися під керівництвом теоретика інтегрального націоналізму Ш. Марраса, фундаментальна праця понад п'ятдесяти авторів на чолі з Ж.-Ф. Сірінеллі [28] та книга М. Вінока «Соціалізм у Франції і Європі» [29]. Успішно розширює обрії історико-політичних досліджень Ж. Тушар, який у 1959 р. опублікував перше видання знаменитої «Історії політичних ідей» [30], а потім вивчав політичні ідеї французьких «лівих» [31] та «правих» [32].

Подальші завдання у цьому напрямі формулює М. Вінок: сучасний дослідник не може обійтися «без звукових, образотворчих, кінематографічних матеріалів з архівних фондів». Доступ до них надають різноманітні технічні засоби збереження документів, що водночас постають новим і важливим джерелом політичної інформації. Вчений додає, що задовго до запровадження кінематографа й телебачення саме образотворче мистецтво в усьому розмаїтті його форм могло надавати дослідникові можливості для широкого й зрозумілого вираження ідейно-політичного процесу, його пріоритетів, зрештою, самовизначення людей [33]. Наукові пошуки у цьому напрямі започаткував М. Агюлон [34], а значною мірою їх завершив М. Пастуро [35]. Так, використання нетрадиційної джерельної бази дозволило П. Орі дослідити зміст ідей анархізму [36].

У третьому напрямі (дослідження окремих аспектів конкретних проблеми) шонайперше належить назвати праці, які показують, наскільки мало важить політична ідея порівняно з політичним міфом [37].

Таким чином, до середини XX ст. дослідження політичних ідеологій у Франції не мали систематичного характеру. Вони були розпочаті наприкінці XIX ст. з вивчення соціалістичної ідеї, а в міжвоєнний період домінуючим було дослідження ліберальної течії політичного мислення (А. Тібодє, А. Зігфрід). Від Ж. Ж. Шевальє і утворення французької школи політології починається етап фахового вивчення проблеми політичних ідеологій. У цей час визначилися два напрями, представники яких своєрідно обґрунтували методологічну базу і об'єкт досліджень.

Прихильники першого, традиційного напрямку (Поль Бенішу, Марсель Прело, Андре Жарден, Луїс Жерар, Раймон Арон та ін.) акцентували увагу на складниках політичного мислення, які мають принципове й вирішальне значення. Представники «нової хвилі» французьких політологів (Жан Тушар, Рене Ремон, Мішель Вінок, Жан-Франсуа Сірінеллі, Паскаль Орі, Зів Стернелль, Моріс Агюлон та ін.), що створили другий напрям, обстоювали важливість позицій визначних мислителів, водночас доводячи евристичне значення політичних ідей, висловлюваних рядовими громадянами. Обидві групи французьких

дослідників розглядають проблему в трьох вимірах: 1) діяльність того чи іншого політичного мислителя; 2) зміст конкретних ідеологічних концепцій; 3) окремий аспект політичної ідеї.

Від 1980-х років науковці Франції активно відмовляються від ідеологічно заангажованих методів, притаманних дослідникам першого напрямку (традиціоналістам). Натомість більш активно розгортають роботу учасники другого напрямку, які виходять з принципів ліберального світосприйняття, близьких громадянам демократичного суспільства.

1. *Lichtenberger A.* Socialisme au XVIIIe siècle.- P., 1895.
2. *Ysmal C.* Les idées politiques // La Politique / Sous la direction de Jan-Luc Parodi.- P, 1971.- P 211.
3. *Thibaudet A.* Les idées politiques en France.- P, 1932.
4. *Siegfried A.* TableaudespartisenFrance. - P., 1930.-P88.
5. *Chevallier J.-J.* Les Grandes Oeuvres politiques de Machiavel à nos jours. - P, 1950.
6. *Winock M.* Les idées politiques // Pour une histoire politique / Sous la direction de René Rémond.- P, 1988.- P 233, 273.
7. *Jardin A.* Alexis de Tocqueville: 1805-1859. - P, 1984.
8. *Cordelier J.-P.* La Théorie Constituonnelle de Josephe de Maistre. Thèse soutenue en décembre 1961.- P, 1963.
9. *Cahm E.* Péguy et le Nationalisme français.- P, 1972; *Leroy G.* Péguy entre l'ordre et la Révolution.- P, 1981; *Sand Sh.* L'illusion du politique, Georges Sorel et le débat intellectuel 1900.- P, 1985; *Bredin J.-D.* Sieyes. La clé de la Révolution française. - P, 1988.
10. *Louis P.* Cent cinquante ans de la pensée socialiste.- P, 1952.
11. *Bénichou P.* Le Temps des prophètes. Doctrines de l'âge romantique.- P, 1977.
12. *Châtelet F. Mairet G.* Histoire des idéologies. En 3t.- P, 1978.
13. *Prélot M.* Histoire des idées politiques.- P, 1966; *Lavroff D. G.* Les grandes étapes de la pensée politique.- P, 1993.
14. *Chatelet F., Pisier-Koucher E.* Les conceptions politiques du Xe siècle.- P, 1980; *Braud Ph., Burdeau F.* Histoire des idées politiques depuis la Révolution.- P, 1983.
15. *Girard L.* Les libéraux français 1814-1875.- P, 1985.
16. *Jardin A.* Histoire du libéralisme politique de la crise l'absolutisme à la Constitution de 1875.- P, 1985.
17. *Aron P.* Мир і війна між націями / Пер. з фр.- К., 2000.
18. *Cabanel P.* La question nationale au XIXe siècle.-P, 1997.
19. *Giscard D'Estaing V.* Démocratie française.- P, 1976.- P 43, 48, 57, 58.
20. *Touchard J.* Les droites en France.- P, 1982.- P 23, 30.
21. *Winock M.* Les idées politiques.- P 240-241.
22. *Remon R.* Les Etats-Unis devant l'opinion française 1815-1852. - P, 1959.
23. *Touchard J.* La Gloire de Beranger.- P, 1968.
24. Див., напр.: *Sternhell Z.* Maurice Barrès et le Nationalisme français.- P, 1972.
25. *Julliard J.* Fernand Pelloutier et les Origines du syndicalisme d'action directe.- P, 1974.
26. *Winock M.* Edouard Drumont et Cie.- P, 1982.
27. *Rémond R.* Postface // Nouvelle histoire des idées politiques. Ouvrage collectif sous la direction de Pascal Ory.- P., 1987.- P 368.
28. Histoire des droites en France. En 3t.- P, 1992.
29. *Winock M.* Le socialisme en France et en Europe. XIX-XXe siècles. - P, 1992.
30. *Touchard J.* Histoire des idées politiques. En 2t.- P., 1993.
31. *Touchard J.* La Gauche. - P, 1977.
32. *Touchard J.* Les droites en France.- P, 1982.
33. *Winock M.* Les idées politiques.- P 246.
34. *Agulhon M.* Marianne au combat, l'image et la symbolique républicaines de 1789 à 1880.- P, 1979.
35. *Pastoureau M.* Les emblèmes de la France. - P, 2001.
36. *Ory P.* L'anarchisme de droite.- P, 1985.
37. *Jirardet R.* Mythes et Mythologies politiques.- P, 1986; *Becker J.-J., Bernstein S.* Histoire de l'anticommunisme en France.- P., 1987.

Sergiy Doroshenko

POLITICAL IDEOLOGIES IN HISTORY OF THE FRENCH POLITICAL THOUGHT

The article highlights the major stages of research in political ideologies in France and provides characteristics of principal scholarly approaches in this field. It shows how the political thought here has been shaped by political and social developments and argues that ideological pluralism in political sphere has allowed for plurality of approaches and positions of researchers as well as the sources employed in research.